[1] Tekst en foto's Ruud en Ina Metselaar – www.comomeerinfo.nl

Middeleeuws Como – deel 1

Inleiding

Nadat ik u eerder kennis liet maken met de rationalistische architectuur in Como, stel ik nu een wandeling voor langs de vele middeleeuwse gebouwen in de stad. De rondtocht door de smalle straatjes neemt ongeveer twee uur in beslag.

Het beginpunt is het piazza Volta, bij het grote standbeeld van deze beroemde wetenschapper. Dat Como trots is op Volta blijkt duidelijk uit de vele monumenten die te zijner ere zijn opgericht. Behalve dit standbeeld is er de vuurtoren in Brunate, die u hoog boven op de berg naast de stad ziet staan, dan de Voltatempel in het park aan het meer en dit jaar is er nog het monument van de architect Liebeskind bijgekomen, dat staat op het puntje van de dijk die de haven beschermt. Tijdens onze wandeling door de stad zullen we ook het geboortehuis van Volta tegenkomen.

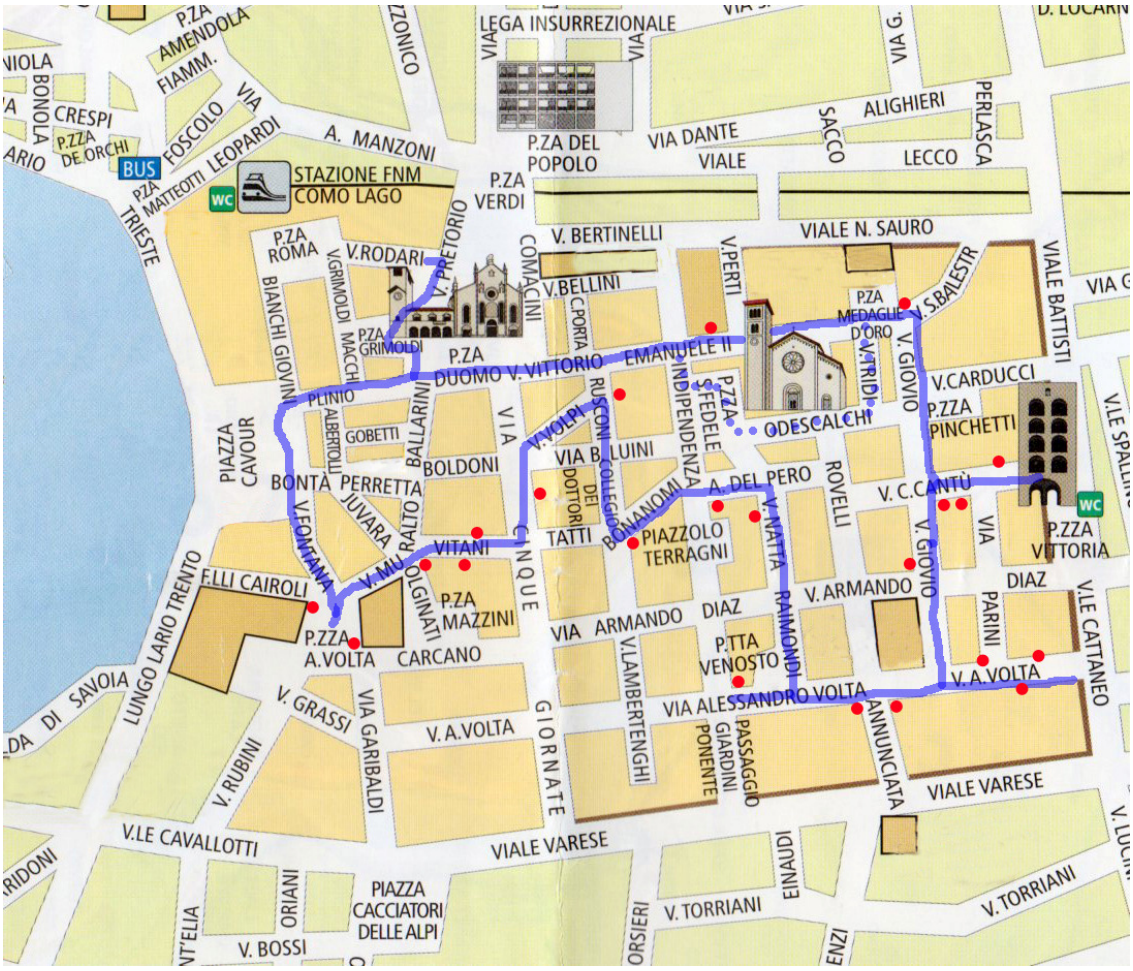

[1] Verzoeken om toezending per email aan: r.metselaar@comomeerinfo.nl

Rondwandeling

Op de hoek met de via Carcana staat een prachtig gedecoreerd huis. Het is in 1912 gerestaureerd, maar de oorsprong heb ik niet kunnen achterhalen. Op piazza Volta 56-57 zien we op het palazzo Olginati-Rovelli een muurplaquette gewijd aan de grote held Garibaldi, die hier overnachtte. Op via Olginati 3, bij de hoek met via Muralto, ligt naast een modezaak het palazzo Bassi. Het is van oorsprong een koopmanshuis uit de 15e eeuw en het toont ons een voorgevel met een gotisch raam met een middenstijl.

Links: Huis op de hoek Via Vercana – piazza Volta

Rechts: plaquette ter herinnering aan de overnachting van Garibaldi

We volgen de via Muralto naar de via Vittani – op het hoekhuis staat nog een rest van een muurdecoratie met een afbeelding van de stad.
De via Vittani is een van de weinige straten die nog zijn middeleeuws karakter heeft weten te bewaren. Oorspronkelijk lag deze wijk aan de oever van het meer en grensde het aan de haven. Door zijn ligging werd de straat het hoofdkwartier van een van de machtigste families van de stad, de Vittani. Deze familie was in een voortdurende strijd gewikkeld met de familie Rusca. In deel 2 van dit verhaal over Como, heb ik de geschiedenis van deze machtsstrijd beschreven.
Op nr. 69-70 zien we de onderkant van de middeleeuwse Torre Vittani, ook wel Demorata genoemd, een versterkt woonhuis dat door de Rusconi werd verwoest. Schuin er tegenover is het huis van de Zusters van de Valducce, met een middeleeuws venster. Bij restauratiewerkzaamheden zijn onder de grond de resten van een Romeins publiek gebouw gevonden, waarschijnlijk het theater.
Iets verder, op nr. 22-24, ligt het Casa Vittani met elegante voorgevel in zwarte en witte steen. Het heeft een 17e-eeuws binnenhof.

Links: Torre Vittani, midden: Casa Suore valducce, rechts: Casa Vittani

Dan volgt links op nr. 33 het palazzo Macafassi-Sangiuliani met middeleeuwse, in tweeën gedeelde ramen en versierd met een 16e-eeuws fresco met de afbeelding van een dame die zich laat zien aan het raam. Het huis heeft een renaissance binnenplaats met een portico op elegante zuilen met een beschilderd fries.
Aan het eind van de straat ligt rechts een 19e-eeuws huis dat oorspronkelijk een onderkomen voor militairen was en daarna een bekende herberg met het uithangbord “del gambero” (kreeft). We gaan hier linksaf de via Cinque Giornate in en bereiken nr. 29, van 1663 tot de 19e eeuw het gemeentehuis van Como, nu een kledingwinkel.

Links: palazzo Macafassi-Sangiuliani,

Rechts: Via Cinque Giornate 29

Kort hierna gaan we de straat schuin rechts in, de via Volpi. Deze eindigt op de via Rusconi, waar op nr. 27 het palazzo Rusconi ligt. Het werd in 1514 gebouwd door Gian Giacomo Rusca, op de plaats van een middeleeuws gebouw, waarvan men de resten van een toren en de muren heeft teruggevonden. Als we de fraaie poort doorgaan, komen we op een binnenplaats met zuilengang en links een opgang met een mooi gedecoreerde trap naar de eerste verdieping. De rijkdom van de Rusca familie is hier duidelijk van af te lezen. Behalve dit palazzo had de familie Rusca nog een echt kasteel, het castello della Torre Rotonda, achter de kathedraal. Dit werd in 1335 overgenomen door Azzone Visconti en in 1811 werd het gesloopt.

Palazzo Rusca

We volgen de via Cinque Giornate naar rechts tot de tweede zijstraat links, de via Bonanomi. Op de hoek (via Lambertenghi 3) is hier het bekende Cafè Pane e Tulipani. Het is een soort bistro met overal grote boeketten bloemen. De naam is die van een romantische film uit het jaar 2000. U kunt van hier de via Tatti inkijken, waar u een gebouw ziet met barokke, roze-rode raamkozijnen.

Links: Casa Del Pero,
Rechts: ingang palazzo Natta

Aan het eind van de via Bonanomi gaan we door de via Del Pero, met op nr.6 een juwelierswinkel, die gevestigd is in het vroegere huis van Adamo del Pero, een bekende zakenman. De voorgevel dateert nog uit de 13e eeuw. De boog boven de hoofddeur toont het wapenschild van de familie. In de straat zien we een aantal mooie portalen, bijvoorbeeld op nr. 1, het huis van de barones Zacco di Pirrera.
Vervolgens nemen we rechts de via Natta, waar op nr. 12 het palazzo Natta (1735-'44) ligt. In de baroktijd werd er veel veranderd aan het oorspronkelijke gebouw dat tegenwoordig het gebouw is van de universiteit met de mooie naam Università degli Studi dell'Insubria en ook van een dependance van de Politechnico di Milano.

Palazzo Natta

Het palazzo werd in 1579 aangekocht door de familie Lamberthengi, die het in de jaren daarna verbouwde. Uit die tijd dateert het binnenhof met rondom vensters met een driehoekig timpaan, waarin de bustes staan van de Habsburgse keizers. In 1680 kocht de familie Natta het palazzo en in de jaren 1735-'44 kreeg het zijn huidige vorm.

Aan het eind van de straat komen we uit op de via Volta, waaraan een hele reeks aristocratische gebouwen ligt. Bij een aantal daarvan moet u beslist even door het hek de binnenplaats oplopen die wordt begrensd door de muur langs de viale Varese[2].
Als we, komend uit de via Natta, iets naar rechts lopen dan komen we bij het piazzetta Venosto, hoek via Indipendenza, met het middeleeuwse palazzo Vicedomini (via Volta 67).

Links: balkon van Casa Volta, rechts: binnenplaats met muurbeelden van casa Della Torre

[2] Bij de meeste ingangen zit er een schakelaar tegen de muur, waarmee u het hek kunt openen

Vanhier lopen we weer terug over de via Volta en passeren op de hoek met de via Annunciata op nr. 60-62 het geboortehuis van Alessandro Volta, gedecoreerd in neoklassieke stijl en met een fraai balkon. Een gedenkplaat vermeldt dat Alessandro Volta hier in het voorvaderlijk huis woonde. Hij overleed in 1827. In 1536 kocht de familie Volta hier een woning en vergrootte die in het begin van de 17e eeuw. Alessandro ten slotte, kocht een aangrenzend pand en verruimde de woning tot zijn huidige staat.
Dan volgt op nr. 64 Casa Fusoni (ook wel palazzo Della Torre genoemd) met zijn opvallende binnenplaats met muurbeelden. Dit huis was van de familie Della Torre di Rezzonico en heeft ornamentale terracotta kozijnen.

Links: De zijdefabriek Mantero, rechts: palazzo Mugiasca

Daarna volgt aan de linker zijde op nr.85 tussen de via Parini en via Giovio het palazzo Mugiasca, daterend uit 1789. Het huis heeft een rechthoekig grondplan met twee binnentuinen. Tegen de eerste verdieping (de piano nobile) zien we halfzuilen die de drie vensters met een timpaan verdelen en daarboven ondersteunen vier bustes de overstekende dakrand. Het huis was eigendom van een vooraanstaande familie van handelaars die o.a. handel dreven met Duitsland.
Dan volgt op nr.87, in geel stucwerk, een oud zoutpakhuis en aan de overkant ligt op nr.72-74 de zijdefabriek Mantero, gebouwd in 1923 in neogotische stijl. Het pand is nu in gebruik als showroom en kantoor. Als u voorbeelden wil zien van de schitterende, luxe stoffen dan is het de moeite waard hun website te bekijken (www.mantero.com)
We lopen nu de via Volta terug tot de tweede zijstraat rechts, de via Giovio. Op nr. 84, op de hoek met de via Diaz, ligt het palazzo Volpi. Dit palazzo werd in circa 1730 gebouwd voor bisschop Volpiano Volpi en herbergt nu de Pinacoteca Civica met een mooie schilderijenverzameling uit de baroktijd[3].

Palazzo Volpi

Deze Volpi had een fortuin vergaard in dienst van de Curie in Rome en steeg daarmee zeer snel op de sociale ladder. Hij liet de architect Sergio Venturi, die de katafalk voor paus Paulus V had gebouwd, het huidige palazzo ontwerpen. Het heeft een streng uiterlijk maar bezit een mooi portaal. Het heeft een U-vormige plattegrond met een tuin aan de noordzijde. Aan de binnenplaats een mooie loggia. Vanaf de 19e eeuw waren er wisselingen van eigenaren, waarbij de tuin helaas verdween. Rond 1970 werd het eigendom van de gemeente Como, die er in 1989 het schilderijenmuseum vestigde.

We vervolgen de weg tot we de eerste straat rechts, de via Cantu, inslaan. Rechts, op nr. 60 ligt het palazzo Erba-Martignoni. Het werd in begin 1700 gebouwd voor de markies Alessandro Erba, die het 1756 verkocht aan de koopman Giulio Martignoni. In 1831 volgde een verbouwing waarbij onder de zuilengang een groot aantal winkeltjes werden gerealiseerd.

[3] De openingsuren van het archeologisch museum, het Garibaldi museum en het palazzo Volpi zijn: di-zat 9.30-12.30 en 14.00-17.00, zon 10-13 u, ma gesloten

Links: het Liceo Classico, rechts: Palazzo Volpi, de huidige Pinacoteca Civica

Tegenover de winkelgalerij van het palazzo Martignoni ligt op nr.57 het Liceo Classico. Het is gevestigd in de vroegere kerk van S. Cecilia, gebouwd tussen 1573 en 1577 door Bernardo Folla. Van de vroegere kerk, verbonden aan een vrouwenklooster, is alleen de zaal aan de buitenzijde overgebleven. Het klooster werd in opdracht van Napoleon opgeheven.
Aan het eind van de straat zien we de Porta Torre, uit de 12e eeuw en iets daarvoor rechts, op nr. 50, het mooi gedecoreerde woonhuis van de bekende futuristische architect Antonio Sant'Elia.
Als we onder de poort doorgaan, zien we rechts het standbeeld van Garibaldi op het piazza Vittoria.

Porta Torre

De huidige stadsmuur en zijn torens dateert uit de 12e eeuw. Eerder had Julius Cesar in de eerste eeuw vC. een stadsmuur gebouwd, die circa 20 m binnen de huidige muur lag. Deze muur was rond de tijd van de Karolingische koningen dermate vervallen dat er onder keizer Otto II in 983 een nieuwe muur werd gebouwd. In 1127 werd tijdens de 10-jarige oorlog Como verslagen door Milaan en werden de muur en het kasteel Baradello verwoest. Nadat keizer Barbarossa in 1162 naar Italië kwam en Milaan versloeg, volgde in 1183 de vrede van Konstanz. Barbarossa gaf opdracht het kasteel te herbouwen en liet in 1193 de 40 m hoge Porta Torre bouwen.

Om de rondwandeling te vervolgen gaan we terug door de via Cantu en dan rechtsaf over de via Giovio tot het piazza Medaglie d'Oro met het palazzo Giovio, nu archeologisch museum en het palazzo Olginate met het Garibaldi museum, waar de held in 1866 woonde.

Links: Het woonhuis van de architect Sant'Elia,

Rechts: De Porta Torre met links het Liceo Classico en rechts het palazzo Martignoni

Palazzo Giovio en het archeologisch museum "P. Giovio"

Dit was het woonhuis van de graven Giovio. Deze familie heeft altijd een belangrijke plaats binnen Como ingenomen. Zo was Paolo Giovio (1483-1523) bisschop en zijn broer Benedetto (1471-1545) schrijver van de geschiedenis van Como. Het palazzo werd gebouwd aan het eind van de middeleeuwen en in de 16e eeuw verbouwd door Benedetto Giovio. In zijn huidige vorm dateert het uit de 18e eeuw, toen Giovanni Battista grote vensters in de Lombardisch barokke voorgevel liet zetten en een loggia boven het portaal bouwde. Deze Giovanni Battista (1748-1814) was ook een bekend schrijver. Vooral zijn boek "Como e il Lario" is van grote waarde voor de historie van het meer. Eind 18e eeuw werd ook de tuin aangelegd met een trap en een zgn. ninfeo (een waterpartij). Op de piano nobile vinden we fresco's naar de 18e eeuwse smaak: in de 'sala Perrone" mythologische scenes van Rodriguez, in de ernaast liggende muziekkamer, de "sala Barelli", architectonische afbeeldingen, in de "sala Giovio" meer schilderijen van Rodriguez en in de "sala delle nozze"(de bruiloftskamer) een serie fresco's van Rochelli, ter gelegenheid van het huwelijk van de graaf Giovio met Chiara Parravicini.

Op de beneden verdieping vindt u het *Lapidario Romano*, een verzameling stenen met inscripties en resten van architectonische decoraties die in de stad zijn gevonden. Op de eerste verdieping zijn enkele zalen gevuld met een verzameling Egyptische kunst, Griekse vazen en bronzen en Romeinse edelstenen. Het interessantste deel van het museum is echter de archeologische verzameling met een sectie prehistorie, Romeins en Middeleeuws. Vooral de voorwerpen uit graven van de Golasecca cultuur (ca. 12e – 4e eeuw vC.) zijn zeer de moeite waard.

Het museum heeft een mooie website (http://cultura.comune.como.it/) waarop u bij iedere afdeling een reeks foto's kan vinden die een goed overzicht geven van de kunstschatten van alle vier stedelijke musea.

Links: Voorgevel van het palazzo Giovio, nu archeologisch museum, Rechts: kar uit de ijzertijd (ca 480 vC.) in het museum

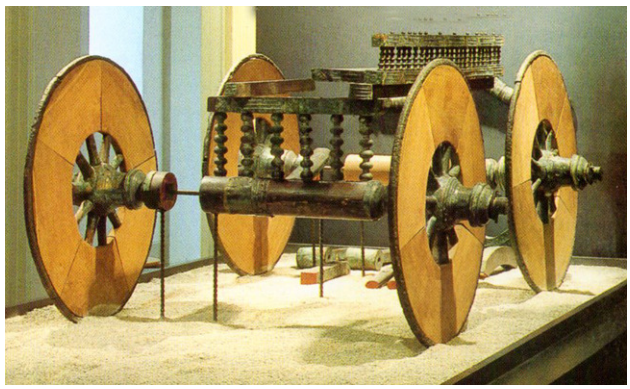

Palazzo Olginati en het Garibaldi museum

Naast het palazzo Giovio en ermee verbonden door een loopbrug, ligt het palazzo Olginati. Het werd in de 15e eeuw gebouwd voor de familie Curte en ging via de graven Della Torre di Rezzonico over naar de familie Olginati. In 1883 werd het door de familie overgedragen aan de gemeente Como voor de vestiging van het Garibaldimuseum en in 1932 werd get door de kleinzoon Ezio Garibaldi geopend. Zoals de naam suggereert, is een deel van het museum gewijd aan de onafhankelijkheidsstrijd van Italië, de periode van het "Risorgimento". Daarnaast is er echter een deel voor de hedendaagse geschiedenis, vanaf de campagnes in Afrika tussen 1837 en 1937 en de periode van de wereldoorlogen. Bovendien is er een etnologische afdeling met o.a. meubels, kleding en porselein. Het sobere maar elegante uiterlijk van het palazzo is in de loop der jaren nauwelijks veranderd en doet niet vermoeden dat het interieur rijk gedecoreerd is.

Het palazzo Olginati, nu het Historisch Museum Giuseppe Garibaldi

Ca 40 m van het plein ligt in de hoek van de stadsmuur de 35 m hoge Torre di San Vitale als onderdeel van de middeleeuwse stadsmuur.
Van het piazza Medaglie d'Oro kunnen we de via Vittorio Emanuele II volgen in de richting van het meer en u passeert dan de achterzijde van de 12e eeuwse, Romaanse kerk van S. Fedele met een veelhoekige apsis bekroond met een 13e eeuwse loggia. Daarnaast, in de hoek tegen de apsis, een portaal uit de 11e-12e eeuw, bijgenaamd " het portaal van de draak", met middeleeuwse basreliëfs.

"Het portaal van de draak"aan de achterzijde van de S. Fedele; fresco Madonna met kind tussen Sebastiaan en Rocco

We passeren de S. Felice aan de achterzijde, maar het is ook beslist de moeite waard even rond de kerk te lopen. Sla daartoe van het piazza Medaglie d'Oro de via Tridi in tot u rechts de via Odeschalchi neemt naar het piazza S. Fedele met zijn 16e eeuwse vakwerkhuizen. Ook staan er enkele huizen in neogotische stijl en opgetrokken in Moltrasiosteen.

Basiliek San Fedele

De kerk staat op de plaats waar al in de 7e eeuw een kerk stond die was gewijd aan Santa Eufemia. De huidige kerk werd gebouwd in 1120 met een onregelmatig grondplan met een apsis die klein is t.o.v. de twee dwarsbeuken. Aan beide zijden zijn er damesgalerijen. De voorgevel is in neo-romaanse stijl met een middendeel voor het schip, waarin een groot roosvenster, en een rechter deel van de zijbeuk. Links staat de klokkentoren, waarvan het onderste deel uit 1271 en het bovendeel uit 1905. De huidige toren is in de plaats gekomen van de oorspronkelijke, die in 1117 is ingestort. Binnen zien we drie schepen, waarvan het middenschip in de barokstijl met tongewelf, gedecoreerd met fresco's. Op de kruising is er een achthoekige koepel met fresco's. Tussen de kapellen in de zijbeuken, valt de eerste rechts op door een afwijkende karakteristiek Het gewelf heeft barok stucwerk en tegen de muur zien we een triptiek in fresco uit 1504, gemaakt door Giovanni Andrea de Magistris met een voorstelling van de *Madonna op de troon met het Kind tussen de heiligen Sebastiaan en Rocco.* In het midden van het priesterkoor bevindt zich het barokke hoofdaltaar met een marmeren balustrade. In het rechter transept zien we een indrukwekkend marmeren altaar met een *Kruis* van papier-maché en een fresco uit 1632 van Isidoro Bianchi, voorstellend de *Glorie van het Paradijs* met in het midden de *Drievuldigheid* en daaronder enkele heiligen vergezeld door Sint Petrus. Het linker transept is gewijd aan de *Madonna* en heeft een marmeren altaar met een beeld van de *Zalige Maagd*. Aan de zijkanten van het altaarstuk staan vier fresco's met het *Huwelijk van de Maagd,* de *Geboorte*, de *Verkondiging aan de herders*, en de *Aanbidding van de Magiërs*. Een belangrijk kunstwerk binnen de kerk is het koor, dat is uitgevoerd in de Lombardische stijl met prachtig beeldhouwwerk van de zgn. Magistri Comacini, met dierenfiguren.

Na een kort stukje over de via Indipendenza bent u dan weer terug op de via Vittorio Emanuele II, waar op nr. 97 het palazzo Cernezzi ligt, het huidige gemeentehuis, daterend uit 1616. De binnenplaats heeft een mooie zuilengang en in het gebouw hangt een uitgebreide schilderijencollectie.

Als we verder lopen bereiken we de Dom met daarnaast het vroegere gemeentehuis, de Broletto.

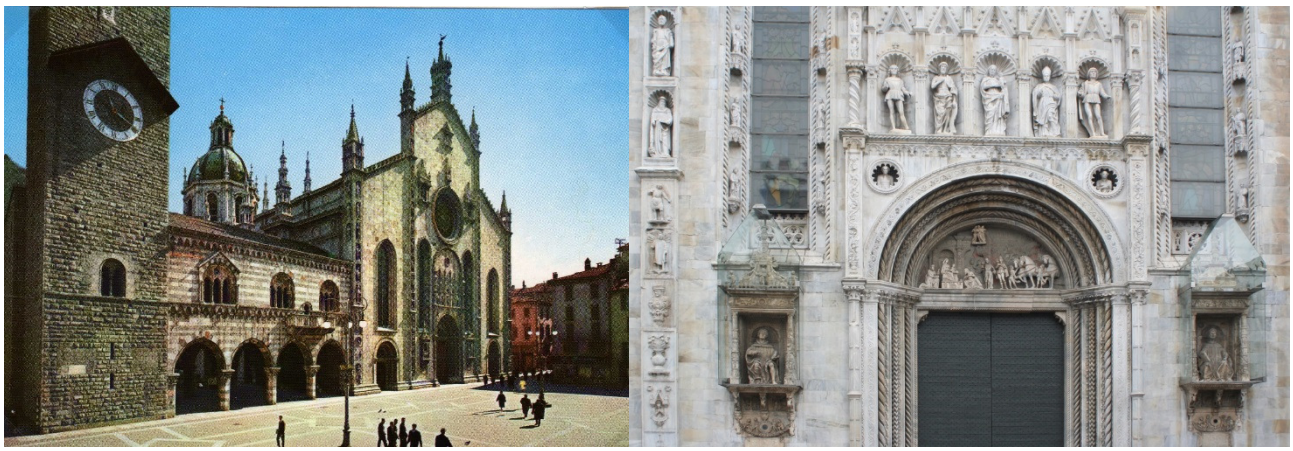

Links de Dom en Broletto, rechts detail van het hoofdportaal met ter weerszijden de beelden van Plinius de Oudere en Plinius de Jongere

De Dom

Met de bouw van de kathedraal van Santa Maria Assunta werd begonnen in 1396. De gotische gevel werd tussen 1447 en 1489 gerealiseerd en de bouw werd voltooid in 1770 met de bouw van de 75 m hoge koepel. De gevel wordt door vier verticale halfzuilen in drie vlakken onderverdeeld en is versierd met series beelden. Het middendeel heeft boven het ingangsportaal een roosvenster, de zijdelen hebben twee langgerekte vensters. De meeste beelden zijn gotisch van stijl. Binnen zijn boven het portaal twee schijven met de beelden van Adam en Eva met erboven vijf heiligenbeelden en geheel boven God. Boven de zijportalen zien we lunetten met afbeeldingen uit het leven van Maria. Het grondplan is in de vorm van een Latijns kruis met drie schepen, gescheiden door twee rijen zuilen. De wanden zijn gedecoreerd met schilderijen, waaronder in het bijzonder die van de *heiligen Sebastiaan en Christophorus (2e altaar van het rechter schip),* de *Aanbidding door de Magiërs* van Bernardino Luini, met daarboven *Twee profeten* en het *Huwelijk van de Maagd* van Gaudenzio Ferrari (derde altaar van het rechter schip). Van beide schilders vinden we ook werk in het transept naast het altaar van Sint Abbondio. De apsis wordt geheel ingenomen door het priesterkoor. In het centrum het barokke hoofdaltaar uit 1728. Het orgel dateert uit 1519 en is in de 20ste eeuw uitgebreid. In de Dom zijn talloze kerkdienaars en één leek begraven: Benedetto Giovio.

Aan weerszijden van het hoofdportaal van de Dom zien we de afbeeldingen van Plinius de Oudere (23-79 nC.) en Plinius de Jongere (61-113 nC.). Dit is zeer bijzonder want normaal vindt men op een kerk uitsluitend heiligenbeelden. In de 16e eeuw kregen we binnen de Rooms-katholieke kerk de zogenaamde contrareformatie, waarbij de kerk zich sterk verzette tegen het ketterse protestantisme. Toen in 1578 de pauselijke vertegenwoordiger Bonomi de stad bezocht, protesteerde hij dan ook tegen de aanwezigheid van de beelden. Maar ondanks zijn eis ze te verwijderen, zijn de beelden er gebleven.

De Broletto

De Broletto werd gebouwd in 1215, naast de vroegere kathedraal (die in begin 15e eeuw werd vervangen door de huidige Domkerk) en deze plaats symboliseerde de sterke band tussen de burgerlijke en kerkelijke macht. Ze werd uitgevoerd in Romaans-Gotische stijl, terwijl in de gevel elementen uit de 15e eeuw zichtbaar zijn. Deze gevel is van Lombardisch marmer in drie kleuren: wit, grijs en rood, terwijl de toren, de zgn. Torre Civica, is uitgevoerd in de bossage techniek d.w.z. in steen die aan het oppervlak is geruwd.
In 1477 moesten er voor de uitbreiding van de Dom twee bogen aan de zuidkant worden gesloopt en in 1514 werd aan dezelfde kant een zuilengang dicht gemaakt. Door deze veranderingen wordt het gebouw nu in twee verschillende delen gescheiden, waarbij de inwoners van Como het westelijk deel (de voorzijde aan het Domplein) meestal Broletto noemen en het oostelijk deel (de achterzijde) Pretorio. Ook werd het niveau van het plein verhoogd, zoals nog duidelijk is te zien aan de basis van de zuilen onder het portico. In 1764 verloor het zijn functie als zetel van de podestà en werd het theater en later archief. Tegenwoordig wordt het gebruikt als congresruimte en voor kunsttentoonstellingen.

Achter de Broletto ligt op het piazza Grimoldi de kerk van San Giacomo uit het eind van de 11e eeuw. De huidige gevel dateert uit 1585. Nog iets verder kruist de via Pretorio de via Rodari en in laatstgenoemde straat vindt u op nr. 6 de Torre Pantera, gebouwd in de 12e eeuw voor de gelijknamige familie. In 1292 werd het verwoest, maar daarna in 14e eeuw herbouwd voor de familie Rusca.

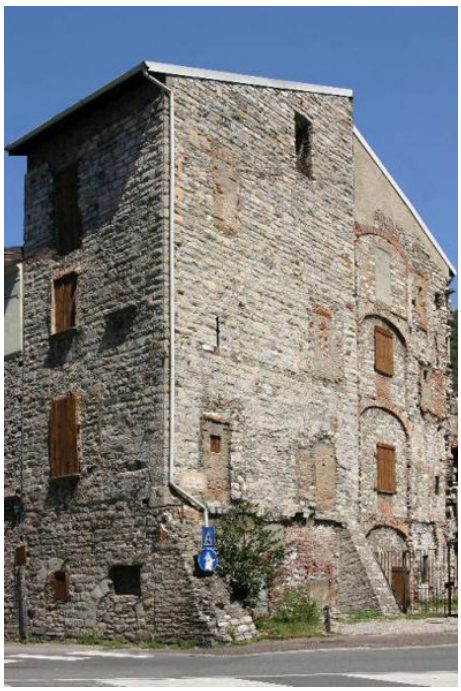

Links: De Torre Pantera

Rechts: Voltamonument

Doorlopend langs de voorzijde van de Dom en de Broletto komen we op het piazza Cavour. Als we hier vandaan onder de middeleeuwse zuilengalerij van de via Fontana doorlopen, bereiken we ons beginpunt op het piazza Volta.
Sinds de invoering van de ZTL[4] en de reductie van het aantal parkeerplaatsen heeft dit plein veel gewonnen en is het rustig vertoeven op de terrassen onder het oog van de grote wetenschapper.

[4] ZTL "Zone Traffico Limitato", een gebied waar auto's alleen met speciale toestemming mogen komen.